

L'últim Palmisano

En Vito Oronzo Palmisano, l'últim Palmisano, havia sobreviscut una a una a les onze batalles de l'Isonzo i havia combatut heroicament sense rebre ni una sola ferida durant els tres anys i mig que portaven de guerra. Semblava predestinat a ser l'únic supervivent de la família. Era enemic declarat de la participació italiana en un conflicte que no concernia gens ni mica els pagesos de la Pulla, però no havia fet res per evitar la mobilització. Tenia un sentit molt elevat del deure, de manera que va combatre sempre amb molta valentia, però no va caure mai en la temeritat ni es va deixar portar pels excessos d'entusiasme. De fet, era el més prudent de la família i també a qui la guerra inspirava més respecte.

Al front, vivia al dia i s'agafava les accions de combat amb una gran concentració i amb un instint de supervivència extraordinari. Sempre actuava segons la màxima que al camp de batalla no s'ha d'arriscar més del compte, però que encara és més perillós dubtar o deixar-se endur per la por. No és que no l'afectessin el dolor i la misèria de la guerra; de fet, a les trinxeres sentia intensament la llunyania, la fam i el pànic als bombardejos químics. I so-

bretot enyorava la Donata, que només era la seva dona a mitges, perquè per jurar-se fidelitat eterna s'havien casat a corre-cuita, el matí que marxava a la guerra, i el matrimoni encara no s'havia consumat. Des de feia més de tres anys, els soldats de la Companyia 164 eren tota la seva família.

Els darrers mesos havia compartit trinxera amb un noi del poble, l'Antonio Convertini, i s'havien fet inseparables. El destí els havia reunit primer al mateix batalló i finalment, just després dels canvis impulsats per la derrota de Caporetto, a la mateixa companyia. Les seves dones, la Donata i la Francesca, eren cosines germanes, totes dues de Matera, a dos dies de camí de Bellorotondo, i, des de petites, eren amigues inseparables. Tots dos van rebre el mateix dia la notificació que els havien concedit un permís, el primer des de l'inici de la guerra, gràcies a la iniciativa del nou cap de l'Estat Major, el general Armando Diaz, que amb aquesta nova política buscava la manera d'aixecar l'ànim d'una tropa desmoralitzada.

El dia que marxaven cap a casa, els soldats dels batallons acampats al Piave havien rebut els rumors d'una ofensiva imminent i havien recuperat l'optimisme.

—Vosaltres us ho perdreu —bromejaven els companys en acomiadar-los amb enveja—. Quan torneu ja haurem guanyat la guerra. Els austríacs s'hauran rendit o hauran arrencat a córrer i ens haureu de venir a buscar més amunt de Ljubljana.

Efectivament, tot indicava que la guerra s'acostava a la fi i quan el 17 d'octubre del 1918 en Vito Oronzo Palmisano va arribar a Bellorotondo en companyia de l'Antonio Convertini també semblava que havia burlat definitivament la mort i s'havia salvat de la maledicció familiar. En aquella guerra estúpida havien mort els seus

dos germans, l'Stefano i el pobre Domenico, i els divuit cosins; en Vito Oronzo era l'últim home de la família.

L'arribada al poble el va desconcertar. No va ser ni de bon tros com se la imaginava des del front. Les famílies estaven de dol. Les oliveres i les vinyes abandonades feien pena de veure. I els vells no semblava que admirassin els sacrificis dels soldats als camps de batalla; només esperaven que s'acabés d'una vegada el conflicte. També va comprovar amb ràbia que els fills dels més rics del poble havien evitat la mobilització i mantenien les seves vinyes en plena producció. Tot plegat abonava la brama que corria a les trinxeres: els poderosos pagaven i s'escapaven del front. Antonio Salandra, el primer ministre que més havia defensat l'entrada d'Itàlia a la guerra, n'era l'exemple més deshonorós: havia maniobrat de manera ignominiosa fins a aconseguir que cap dels seus tres fills no s'acostessin al camp de batalla.

En Vito Oronzo no volia donar-hi més voltes ni fer-se mala sang. Va apartar del cervell aquella impressió inquietant i es va entregar en cos i ànima a assaborir la setmana de permís que somiava des de feia tres anys. La llum de la tardor de la Pulla era magnífica, i la companyia de la Donata, estimulante. No volia desapropiar-les.

De bon matí pujaven cada dia a l'oliverar pel corriol de les vinyes. La Donata se'n sentia orgullosa perquè els seus ceps de raïm *verdeca* eren dels pocs que s'havien veremat en tota la vall: ella i les dones de la família havien treballat de sol a sol per compensar la falta de braços i contra el pronòstic de tot el poble havien aconseguit una collita magnífica. Un cop a dalt, a l'oliverar més gros, es trobaven amb les dones i els avis del veïnat, que venien a ajudar-los i s'organitzaven en colles per acabar de veremar el raïm més tardà que tenien plantat entre les olive-

res. En Vito Oronzo i la Donata anaven sempre al davant del primer grup, amb l'Antonio Convertini i la Francesca, que també s'acostaven a donar-los un cop de mà. La Concetta, la vídua del seu germà Stefano, portava l'altra colla. En només vuit dies, els que va durar el permís, van collir tot el *primitivo* que s'escampava als peus dels restos d'oliveres *rossa*, les *nuzarol*, que en deien els pagesos, que començaven a agafar les tonalitats morades que anunciaven l'inici de la maduració.

Quan fosquejava, tornaven a la masseria, el vell mas de la família, per la part del darrere, pel mig de les oliveres *oliastra*, que ja estaven més avançades. En Vito Oronzo les mirava de reüll i advertia amb preocupació a la Donata:

—A primers del mes vinent haureu d'espavilar-vos a collir les olives; aquestes *gnastre* ja estaran a punt.

Al vespre, recuperaven el temps perdut durant aquells tres anys de separació forçosa per la guerra: es tancaven a la casa i es menjaven a petons.

El temps se'ls va escapar en un sospir. El 24 d'octubre en Vito Oronzo i l'Antonio havien d'agafar un tren a Bari, per tornar cap al nord, a buscar la companyia, que els últims dies s'havia desplaçat amb tot el batalló cap a la rodalia de Vittorio Veneto. L'ofensiva italiana havia començat.

El dia de la partida, a trenc d'alba en Vito Oronzo i la Donata s'acomiadaven a la cuina; ella li arreglava la guerrerera, però cada botó que cordava el tornava a descordar immediatament.

—Vols dir que et necessiten per guanyar aquest coi de guerra? De veritat no et pots quedar uns dies més?

—No te n'adonaràs que la guerra ja s'haurà acabat i tornaré a ser aquí per mossegar-te tot el cos.

En Vito Oronzo li va començar a fer petons al coll. Després li va mossegar els llavis i li va buscar la llengua. Li va desfer la cua i la cabellera va caure damunt de les sines, que també li va besar, mentre li acabava de descor-dar la brusa. Quan li va haver arremangat les faldilles, la Donata es va deixar estirar damunt de la taula de la cuina i ell li va resseguir el cos, a mossegades petites. Després es van deixar anar i es van estimar amb bogeria.

Quan s'aixecaven de la taula, ell la va besar una dar-rera vegada als llavis, i quan tots dos van sortir corrent, encara es cordaven la brusa i la camisa. Van arribar acalo-rats a la porta de l'estació al mateix moment que l'Anto-nio i la Francesca, que baixaven corrent del poble. Ells també s'havien entretingut a la cuina de casa, a la Piazza Santa Anna, al centre de Bellorotondo. La nit abans ha-vien sopat al palazzo dels Convertini, el casalot més ele-gant del poble, i no havien pogut desempallegar-se de la família fins a la matinada. Quan per fi van tornar a casa ja no van poder dormir.

—Has aprofitat el temps! —es van dir tots dos alho-rra quan es van acomodar al vagó, just a temps, i es van adonar que arribaven igual de sufocats. I van deixar anar una gran rialla, mentre s'abocaven per la finestra a l'ex-terior del compartiment per besar les dones una darrera vegada.

—Tinc el pressentiment que abans de Nadal torna-rem a ser aquí —va cridar molt convençut en Vito Oron-zo a la seva dona quan arrencava el tren que els duia a la capital.

La Donata i la Francesca els van veure marxar, rient com bojos, mentre s'acomiadaven amb el cap fora de la finestra. Es van quedar dretes a l'andana, agafades de la mà, mirant de retenir la rialla dels homes, que es feien

petits via enllà. Llavors el tren va agafar un revolt, els van veure agitar les mans una darrera vegada i els van perdre de vista.

El 3 de novembre els austríacs van signar l'armistici. La notícia més esperada de totes va arribar a Bellorotondo a última hora del vespre. Havia sigut un diumenge assolellat, molt temperat per l'època, i la gent es va llançar al carrer a celebrar la bona nova entre abraçades i crits d'eufòria. L'endemà el municipi va decretar tres dies de festa i les celebracions van desbordar totes les previsions oficials. Moltes famílies es debatien entre el dolor pels caiguts a les trinxeres i l'alegria pel final de les hostilitats, però aviat es van decantar per oblidar-se del dol. Els morts quedaven enrere, enterrats en terres boiroses del nord. Havia arribat l'hora de celebrar la pau i la balconada va omplir-se cada tarda amb els pagesos que pujaven de la vall, ansiosos per ballar al ritme de l'orquestrina i festejar com Déu mana el retorn dels supervivents.

La Donata i la Francesca també havien sortit a celebrar el final de la guerra, però no ballaven: anaven d'un cantó a l'altre, intentant saber quan tornaven els homes del front.

—Roma no té diners per alimentar els soldats; no tardaran ni un parell de setmanes a enviar-los a casa! —va assegurar-los el mossèn, que es vantava d'estar sempre ben informat.

Aquell diumenge, la Donata es va adormir de matinalda, amb el cap enterrat entre els braços, que tenia plegats sobre la taula de la cuina. Somiava que en Vito Oronzo li besava el coll i li descordava la brusa, fins que la van despertar els cops d'un desconegut que picava a la porta.

Quan va obrir, l'oficial del municipi no va gosar mirar-la; li va posar un comunicat oficial a les mans i va marxar molt de pressa, balbucejant alguna cosa en veu baixa. La Donata va llegir:

«El senyor alcalde del municipi de Bellorotondo, districte de Bari, és pregat de fer saber als familiars del soldat Vito Oronzo Palmisano, fill de Giorgio i de Brunetta, amb número de matrícula 18.309, de la Companyia 164, Regiment d'Infanteria 94, de la lleva del 1892, que ha deixat el món dels vius el dia 4 de novembre del 1918...».

La Donata no acabava d'entendre què li estaven comunicant. Va buscar l'encapçalament de la carta, que abans s'havia saltat per les presses per veure si li notificaven la tornada a casa del seu home. A la part superior de l'imprès oficial hi havia gravades grans lletres d'impremta: «94° Reggimento Fanteria. Consiglio di Amministrazione. AVVISO DI MORTE».

El món es va parar. Va sentir que les cames se li doblegaven i va caure desmaiada sobre els esglaons de l'entrada. En aquell mateix moment, l'oficial municipal es dirigia amb pas apressat cap a la Piazza Santa Ana amb un certificat idèntic per a la Francesca: era el comunicat de mort de l'Antonio Convertini. De manera incomprendible, els dos amics havien caigut el 4 de novembre al migdia, just quan tota la tropa estava pendent de l'alto el foc signat la vigília, que havia d'entrar en vigor aquell mateix dia, a les dues de la tarda.

La notificació oficial d'unes morts fora de tota lògica va arribar a Bellorotondo amb tres dies de retard, quan ja desmuntaven les tarimes de l'orquestrina que havia amenitzat la festa per celebrar l'armistici. Els nou mil habitants del poble havien decidit passar pàgina a la tragèdia i també es van oblidar de plorar l'infortuni d'aquells dos

desgraciats. La Donata va entomar tota sola la mort de l'últim Palmisano, la que sentenciava el compliment de la maledicció familiar, i es va refugiar a casa de la Francesca, l'única amb qui podia compartir el dolor.

Des d'aquell dia passaven el temps juntes i es feien companyia, però encara es resistien a creure que els seus homes no tornarien. Si la guerra s'havia acabat, com podien haver mort? El desembre va tornar del front en Giuseppe Vicino, *el Prim*, un treballador dels Convertini que els últims mesos havia estat destinat a la companyia d'en Vito Oronzo i l'Antonio. El Prim tenia l'encàrrec del capità de la companyia d'entregar els objectes personals dels morts. Ell va relatar a les vídues les últimes hores dels homes i com s'havien convertit en les dues darreres víctimes de la guerra.

—El 26 d'octubre, quan en Vito Oronzo i l'Antonio van tornar del permís, acabàvem de començar l'última ofensiva. Ens havíem posat en marxa perquè els americans i els anglesos pressionaven els nostres comandaments: «Les darreres setmanes heu aguantat bé els embats dels austrohongaresos; potser que ara feu alguna cosa més», els havien dit. Els generals italians es van sentir ofesos i van ordenar l'atac. De manera sorprenent ens vam trobar que l'enemic semblava de mantega i vam penetrar a plaer a les seves línies de defensa a les portes de Vittorio Veneto. Al cap d'uns dies havíem alliberat Trento i els austríacs ja gairebé ni disparaven. Tenien feina a fugir...

La Donata i la Francesca escoltaven amb els ulls negats de llàgrimes. Tenien les carteres dels seus homes a les mans, agafades amb força, com un tresor; hi havien trobat les seves pròpies fotos i les darreres cartes que elles mateixes els havien escrit. Es concentraven en les paraules del Prim, alimentant l'esperança irracional que tin-

guessin un final feliç: com si el relat tingués el poder de desmentir la realitat i ressuscitar els seus marits.

—... el 4 de novembre havíem decidit prosseguir l'avenç perquè l'armistici ens agafés amb el màxim de territori sota control italià. Caminàvem, però ja feia estona que ningú no disparava; a una banda i l'altra del front només estàvem pendents de l'hora, perquè a les dues de la tarda entrava oficialment en vigor l'alto el foc. Cap a les deu, un tret a traïció va tocar l'Antonio a la cama. Abans de caure a terra, un segon tret el va encertar de ple al pit. Tots ens vam posar a cobert, però ell va quedar exposat als trets del franc tirador, que disparava ocult en alguna casa. En Vito Oronzo no s'ho va pensar: des que havien tornat de permís que no se separaven i va sortir a recollir-lo. El franc tirador va disparar-li i no el va abatre de miracle. Córrer un altre cop a descobert era un suïcidi i es van haver de quedar més de dues hores protegits darrere d'unes runes. En aquest temps vam intentar netejar les cases de franc tiradors, però un grup d'austriacs endarrerits ens ho impedièn. L'Antonio es dessagnava i en Vito va decidir moure's.

»—He de treure'l d'aquí. Necessita urgentment un metge... —va cridar des del seu refugi.

»—És massa arriscat, no ho intentis —vam mirar de dissuadir-lo.

»—No aguantarà, hem de sortir —va ser la seva resposta.

El Prim va fer una pausa. Abans de prosseguir va desviar la mirada i la va abaixar cap a la taula, com si volgués demanar disculpes.

—En Vito Oronzo se'l va carregar a coll i va començar a córrer buscant un mur protector. Vam sentir un segon tret i ell es va desplomar. Abans que poguéssim

reaccionar, el franc tirador va tornar a disparar i va tocar un altre cop l'Antonio. Més tard, vam comprovar que les bales els havien travessat el cap. Tots dos havien mort a l'acte.

La Donata tenia el cap tombat cap a la finestra. Feia estona que havia tancat els ulls i mirava d'imaginar els últims instants de la vida del seu Vito Oronzo: l'últim Palmisano havia mort fora de termini, quan la guerra ja es donava oficialment per acabada, però havia mort sense adonar-se'n. Sense patir. Era un trist consol: va amagar la cara entre les mans i va desitjar morir.